

Μαντώ Μαυρογένους

Η πρωτοπόρος επαναστάτρια

Σούλα Ροδοπούλου
Εκπαιδευτικός-Συγγραφέας

– Έλα, πάλι έγινε το δικό σου φίλη μου. Η θεά σου με τη χάρη της κυριαρχεί στην αίθουσα. Κόντεψες να τη βάλεις πιο πάνω κι απ' το Χριστό.

– Μα, είναι αφέντρκαι πάνω από θεά.

– Γιατί δίπλα στον Κολοκοτρώνη και στον Ανδρούτσο κι όχι στον Υψηλάντη;

– Φέτος τους έβαλα αντικριστά. Της πάνε πιο καλά αυτοί οι δυό στο πλάι της. Λιόνισσα καθώς ήταν ανάμεσα στους λιόντες.

Κάθε χρόνο θε να 'φτιαχνα την αίθουσα των τελετών, για τη μεγάλη γιορτή της εθνεγερσίας. Στην καλύτερη θέση τοποθετούσα τη Μαντώ. Πάνα αυτή πρώτη κι ώρες θα την κοιτούσα αχόρταγα. Μ' εντυπωσίαζε η ομορφιά της, το γλυκό και περήφανο βλέμμα της κι ο αέρας της λεβεντιάς της.

Λίγοι αγωνιστές του 1821 είχαν το πνεύμα της αυτοθυσίας, το πάθος, την επιμονή, την ανδιότηλα στις επιδιώξεις και στις επιθυμίες τους, όπως αυτή.

Απ' τις αγνές και δραματικές μορφές του αγώνα μας, που έγινε ολοκαύτωμα στην υπόθεση της λευτεριάς του δουλωμένου έθνους. Πρωτοπόρα και χειραφετημένη για την εποχή της, δε δίστασε στιγμή ν' αγωνιστεί σα σωστός κι ολοκληρωμένος άνθρωπος.

Αλλά, ποιά ήταν η φύτρα της; Πόσων γενεών διεργασίες έγιναν, για να δημιουργηθεί μια τέτοια γυναίκα μοναδικής ομορφιάς, εξυπνάδας και δύναμης; Στάθηκε μια λαμπρή προσωπικότητα, που δεν προσέχτηκε, ούτε τιμήθηκε όσο της έπρεπε.

Βυζαντινές υπήρξαν οι ρίζες των Μαυρογένηδων. Το 1453 κατέφυγαν στην Πελοπόννησο, που δεν είχε ακόμη σκλαβωθεί. Αργότερα τα μέλη της πολυκλαδής οικογένειας χωρίστηκαν σε ομάδες, που τράβηξαν σε διαφορετικά μέρη: Πάρο, Εύβοια, Κρήτη και Βενετία. Απ' τον κλάδο της Εύβοιας ήταν η Μαντώ. Το 1672 ο βεζύρης της Χαλκίδας δήμευσε την περιουσία τους και οι Μαυρογένηδες κατέφυγαν στην Κωνσταντινούπολη. Από κει λίγοι έρχονται αργότερα στη Μύκονο.

Ο κλάδος της Βενετίας με τα χρόνια ονομάστηκε Μοροζίνη. Οι Μοροζίνηδες έβγαλαν πολλούς άρχοντες της γαληνοτάτης Δημοκρατίας και τον περίφημο αρχιστράτηγο και ναύαρχο του 17ου αιώνα, Φραγκίσκο Μοροζίνη: «τον Πελοποννησιακό», που σε πολλά βενετσιάνικα κείμενα κι επιγραφές αναφέρεται Μαυρογένης.

Η οικογένειά της έδωσε έναν ηγεμόνα της Βλαχίας, ένα μεγάλο λογοθέτη της εκκλησίας, ένα σπαθάρη, το μεγάλο διερχμένο του στόλου κι ένα πρέσβη της Τουρκίας στη Βιέννη.

Το θείο της, Νικόλαο Μαυρογένη, ηγεμόνα της Βλαχίας και Μολδαβίας αποκεφάλισε ο Σουλτάνος Σελήμ Γ' το 1790, επειδή οι Τούρκοι νικήθηκαν απ' τους Αυστριακούς και κυρίευσαν τη Βλαχία. Ο πατέρας της Νικόλαος κι αυτός, που ήταν σπαθάρης (υπουργός στρατιωτικών) της Μολδαβίας εκείνο τον καιρό, έφυγε κρυφά, μόλις έγινε η σύλληψη του ηγεμόνα και κατέβηκε στην Τερνέστη. Εκεί ασχολήθηκε με το εμπόριο και πρόκαψε. Απόκτησε πλούτη. Με χίλιους τρόπους βοηθούσε τους σκλαβωμένους Έλληνες. Αυτός συμπαρα-

στάθηκε στο Λάμπρο Κατώνη. Αγόρασε μ' άλλους ομογενείς τρια καράβια και τα πρόσφερε στον τρομερό θαλασσομάχο. Του έδωσε δε επιπλέον και 20.000 γρόσια.

Η Μαντώ θα πρέπει να γεννήθηκε στην Τερνέστη γύρω στα 1796, γιατί στην επανάσταση ήταν ακριβώς 25 χρονών.

Οι Φαναριώτες έδιναν στα παιδιά τους επιμελημένη μόρφωση. Δεν έπρεπε να ξεχάσουν τις ρίζες τους, το πλούσιο σε δόξα παρελθόν τους και το χρέος που είχαν απέναντι στις τόσες γενιές προγόνων δοξασμένων. Οι νεώτεροι ιστορικοί τους καταλογίζουν πολλά κι αρκετά δίκαια, αλλά κάμποσοι απ' αυτούς στο παρασκήνιο και στο προσκήνιο στάθηκαν ευεργέτες και πολύτιμοι συμπαραστάτες της δουλωμένης πατρίδας. Άλλωστε οι περισσότεροι είχαν κάνει αξίωμα της ζωής τους την παροικία: «Το προσκυνημένο κεφάλι δεν πατιέται». Ο πατέρας της, τη φρόντισε ιδιαίτερα. Έτρεφε γι αυτή ξεχωριστή αγάπη. Την καμάρωνε για την παλικαριά και την ανεξαρτησία της. Τον ενθουσίαζε ο χαρακτήρας της ο ασυμβίβαστος. Από μικρή ήταν ένα παιδί γεμάτο περιέργεια κι αίσιαστη δίψα για μάθηση. Τέσσερεις γλώσσες: γαλλικά, αγγλικά, ιταλικά και τουρκικά μιλούσε, όπως τη μητρική της. Έζησε τα παιδικά κι εφηβικά της χρόνια στην Τερνέστη. Στην πόλη αυτή υπήρχε ένα πνεύμα ελευθερίας για τις γυναίκες. Κι όλοι καταλαβαίνουμε πόσο η ελευθερία φωτίζει το πνεύμα κι ακονίζει τη σκέψη. Αργότερα, ζώντας στο νησιώτικο χώρο της Ελλάδας, όπου υπήρχε μια ατιμόσφαιρα ευνοϊκή, μια κάποια άνεση στις κινήσεις κι ένας σεβασμός στο γυναικείο πληθυσμό, μπόρεσε να πάρει πρωτοβουλίες και ν' αναπτύξει δράση, που μόνο οι άντρες τις τολμούσαν τότε. Οι νησιώτες, ιδιαίτερα οι Χιώτισες κι οι Μυκονιάτισσες, ήταν ανεξάρτητες, πιο ελεύθερες απ' τις Ελληνίδες των άλλων περιοχών της στεριανής Ελλάδας. Στην υπόλοιπη χώρα ζούσαν σ' ένα καθεστώς πατριαρχικής αυστηρότητας. Ήταν περισσότερο αγρότισσες, υποταγμένες μέσα στον κύκλο της αυτοδύναμης και παντοδύναμης οικογένειας. Ίσως γι' αυτό ξεπήδησαν απ' τα σπλάχνα των νησιών μας γυναίκες με ηγετικά προσόντα. Ηρωικές με παλμό, δύναμη και πίστη στο μεγάλο σκοπό και μ' αγωνιστική διάρκεια.

Βέβαια και στο στεριανό χώρο, παρ' όλη την υποταγή, παρουσιάστηκαν γυναικείες μορφές του αγώνα όπως: Η Λένη του Μπότσαρη, η Μόσχω Τζαβέλα, η Δέσπω του Μπότση, η υπέροχη Χάιδω. Η Ζαφειράκαινα στη Μακεδονία και η Καρατάσινα. Η Κωνσταντίνα Ζαχαριά και η Σάββαινα η Μανιάτισσα. Όλες οι γυναίκες πρόσφεραν πολλά και σε πολλούς τομείς. Στάθηκαν παλικαρίσια σ' όλες τις δύσκολες καταστάσεις.

Γύρω στα 1810 εγκαταστάθηκε στη Μύκονο η οικογένεια Μαυρογένη. Είχε πολλά συμφέροντα στις Κυκλάδες. Επέμενε πολύ και η Μαντώ. Ήθελε να βρίσκεται κοντά στην σκλαβωμένη πατρίδα της. Αρνήθηκε την ήσυχη και διασκεδαστική ζωή της Τερνέστης. Έμεινε πολύ στην Τήνο, στο σπίτι του παπα-Μαύρου, που ήταν ξάδερφος της Μαυρογένειας. Ο παπάς αυτός, είχε εξαιρετική μόρφωση, γερή κλασική παιδεία και φλογερό πατριωτισμό. Δίδασκε την ελληνική ιστορία σε μια ομάδα κοριτσιών, με τέτοια αγάπη και θέρμη, που άναβε

τη φαντασία τους. Τα μαθήματα του ήταν κολυμπήθρα εθνικού αναβαφτίσματος. Ατσάλωνε τη θέληση της Μαντώ, να πολεμήσει τους Τούρκους, όταν θα ρχόταν η ώρα.

Συχνά του έλεγε: «Πότε θα με οδηγήσεις στη γη που γέννησε τους Αριστείδες και τους Μιλτιάδες. Προτού φτάσω στην Αθήνα, θα περάσω απ' το στενό της Σαλαμίνας, όπου δοξάστηκε ο Θεμιστοκλής. Η καρδιά μου φλέγεται απ' τον πόθο, να ζω τους τάφους των αθανάτων εκείνων αντρών. Εάν ο χρόνος και ο βανδαλισμός εξηφάνισαν τα ίχνη τους, θα σκύψω τουλάχιστον και θα περισυλλέξω στα χέρια μου τη σκόνη που κάλυψε τους ήρωες. Ίσως μαζί μ' αυτή μαζέψω μόρια μερικά της τέφρας τους. Ω! πόσο ποθώ ν' αναζωογονήσω το θάρρος των συμπατριωτών μου και ν' αναφανούν μεταξύ αυτών νέοι Λεωνίδες».

Ο θείος της ήταν φιλικός και ήξερε, πως αργά ή γρήγορα, το γένος θα ξεσηκωνόταν με τις δικές του δυνάμεις, απογοητευμένο απ' την αδιαφορία των ξένων ή και το επιπόλαιο ενδιαφέρον τους, που στηριζόταν αποκλειστικά και μόνο στα δικά τους συμφέροντα.

Υστερότερα μύησε και την ανηψιά του. Όσο να 'ναι στα Κυκλαδονήσια, η εξουσία των Τούρκων δεν ήταν τόσο καταπιεστική, όσο στην άλλη Ελλάδα. Είχαν περισσότερα προνόμια και μια μικρή αυτονομία, που τους έδινε τη δυνατότητα ν' αναπτυχθούν καλύτερα σ' όλους τους τομείς.

Ήταν αγαπητή φιγούρα στα καλντερίμια δρομάκια της χώρας Τήνου. Όλοι την αγαπούσαν και τη θαύμαζαν. Συχνά φορούσε τ' ακριβό, μακονιάτικο, βελουδένιο φόρεμα. Το πολυκεντημένο με χρυσά γαϊτάνια, βελουδένιο φέσι, που το στόλιζαν στα πλάγια, δυο μπουκέτα αληθινά λουλούδια. Τα πασουμάκια από βελούδο μαύρο με κίτρινα κεντήματα και πούλιες. Ωραία μεγάλα, μαύρα μάτια αμυγδαλωτά, με μαύρα μακριά, λαμπερά μαλλιά, μπουκλωτά. Λευκορόδινη, μεταξένια επιδερμίδα. Ψηλή, δεμένη, εντυπωσιακή. Εκείνο που καθήλωνε, όσους την αντίκριζαν ήταν αυτή η φλόγα των ματιών της και το φέγγος του προσώπου της. Η φωνή της μελωδική κι η κουβέντα της ευγενική. Διακρινόταν για την ευφρόδεια της και τον πλούτο της εκφράσής της. Ενθουσιώδης και μαχητική, συνέπαιρνε τους ακροατές της. Μ' αυτά τα λόγια, την περιγράφει ο Δαίματός Νικόλαος. Λα μπέλα Γκρέκα, έλεγαν οι ξένοι όταν την έβλεπαν στην Τεργέστη κι έτσι την ήξεραν όλοι. Τραγουδούσαν όμορφα τα ιταλικά τραγούδια. Εναόρκωνε την Αθήνα και την Αφροδίτη γράφει ο Λέων Μπαρά στο ποίημά του: «Η ηρώδα της Μυκόνου».

Το 1818 βρέθηκε στην Πάρο στην κηδεία του πατέρα της. Τον δηλητηρίασαν στο γεύμα, που του έκαναν ο Εγγλέζος πρόξενος Κορδία κι ο Τζανέτος Μαυρογένης. Αλλά αποκλείεται αυτοί οι δυο, γιατί ήταν φλογεροί οπαδοί της Φιλικής εταιρείας.

Τον φαρμάκωσε άλλοι λένε, ο Καπουδάν πασάς, γιατί τον υποψίασθηκε για τα συχνά ταξίδια του στην Πάρο. Έβαλε τον αξιωματικό, που συνόδευε το χαρατσό, να τον προσκαλέσει σε δείπνο και να τον δηλητηριάσει. Οι Παριναί τον έκλαψαν και τον μοιρολόγησαν.

Πούβετα μου τον γέπανε
και μου τον φαρμακέψανε.
Σαν νάταν κείνος ο καιρός
εκείνο το ζαμάνι
που ήτανε σπαθάρης
κι εφόρειε το χατζάρι
και το λαχούρι ζωνάρι.

Αυτό το μοιρολόγι θα επαναλαμβάνει συνέχεια η γυναίκα του απελπισμένη, όταν κλείστηκε στον εαυτό της. Αν και σπαρτιατικής καταγωγής η Ζαχαράτη Χατζή Μπατή, ο χαμός αυτός, της έσπασε το κουράγιο. Το αντρόγυνο ήταν στενά δεμένο. Χρόνια στάθηκε στον άντρα της πολύτιμη συνεργάτρια. Γνωρίζοντας πολλές γλώσσες, κρατούσε τα βιβλία των επιχειρήσεών του. Δυνατή κι ακλόνητη σ' όλες

της δύσκολες στιγμές. Θα περάσει ώρες, κι ώρες αγναντεύοντας το πέλαγος. Θα ονειροπολήσει, συνεπαρμένη απ' την ομορφιά της θάλασσας και των μαγευτικών Τηνιακών ηλιοβασιλεμάτων, μια ζωή καλύτερη για όλους τους Έλληνες, μια Ελλάδα αναγεννημένη.

Η στέρηση του πατέρα της, στοίχισε πολύ και στην ηρώδα μας. Ήταν πολύ δεμένη κι απόλυτα ταυισμένοι οι δυο τους. Εκτιμούσε ο ένας τον άλλο βαθύτατα.

Μια τέτοια γυναίκα ήταν φυσικό να προκαλέσει τον έρωτα και την προσοχή πολλών αντρών. Να την ονειρεύονται στο πλευρό τους. Η στερεότυπη απάντηση της ήταν: «Θ' αγαπήσω και θα παντρευτώ άντρα λεύτερο. Η σκληριά σφραγίζει και το πιο όμορφο μέτωπο. Όταν λευτερωθεί η πατρίδα θ' αποφασίσω». Αξίζει να μνημονεύσω έναν εκλεκτό νέο που την ερωτεύτηκε με το ξέσπασμα της επανάστασης. Τον Υάκυνθο Μπλάκαρη απ' τη Μύκονο. Σπουδαγμένο στο Παρίσι, στη Σορβόνη, ωραίο, πλούσιο και ευαίσθητο. Εκείνη κατάλαβε τα αισθήματά του πριν της μιλήσει. Κι όταν τόλμησε να της τα εξομολογήσει του απάντησε: «Πήγαινε να δρέψεις δάφνες να γίνεις άξιος να με πάρεις. Στην ψυχή σου σε τέτοιους δύσκολους καιρούς δεν πρέπει να βρίσκει θέση άλλος έρωτας, παρά της πατρίδας». Ο νέος έφυγε αποφασισμένος να δοξαστεί και να γίνει άξιος στα μάτια της.

Στις 20 Απριλίου του 1821, απ' το χαγιάτι του σπιτιού είδε να μπαίνει στο λιμάνι της Τήνου το καΐκι που έφερε την είδηση της επανάστασης. Ήταν ένα Υδραίικο πλεούμενο. Οι Τηνιακοί προσχωρούν στον ξεσηκωμό. Απ' τα ορθόδοξα και καθολικά χωριά κατέβηκαν πολλοί κι έκαναν συνέλευση. Ο Αντώνης Νάζος με κάποιο Κούζοβικ πήραν τη σημαία των φιλικών, που είχε σταυρό με δυο δόρατα κι επάνω σ' αυτόν μια κουκουβάγια. Μπροστά στην εκκλησία των Ταξιαρχών την παρέδωκαν στο μητροπολίτη Γαβριήλ, που έλαμπε μες στα χρυσά του άμικρα.

Ξετρελάθηκε απ' τη χαρά της. Μέθυσε από πατριωτισμό η Μαυρογενοπούλα. Ποιός την κρατούσε. Η μητέρα της φώναζε κι άφριζε απ' το κακό της: Εγώ δε γέννησα κόρη, αλλά καρμπονάρο! Η με τη φυλλάδα στο χέρι βρίσκεσαι ή θα τριγυρίζεις σαν την άδικη κατάρα στους λόγγους. Εσύ ξάδερφε, μου χάλασες το κορίτσι...», έλεγε του παπά θυμωμένη. «Αχ! κι αυτές οι φυλλάδες σου...» Εκείνη δεν ακούει τίποτα. Όλη είναι μια καρδιά, ένα συναίσθημα και μια ιδέα δεσπόζει μέσα της. Η λευτεριά της πατρίδας. Αυτό μονάχα μετράει. Γράφει γράμματα στους φιλικούς των Κυκλάδων. Γράφει στους προεστούς της Μυκόνου. Να ετοιμαστούν τους λέει με καράβια και παλικάρια, με παράδες κι εφόδια για να βοηθήσουν τον αγώνα. Φεύγει με τον παπά. Μαύρο για το νησί.

Οι Μυκονιάτες προεστοί διατάζουν. Θυμούνται παλιότερες επαναστάσεις. Θυμούνται τα Ορλωφικά, το Λάμπρο Κατωάνη. Κι οτεύουν. Όμως αυτή έχει ξεσηκώσει μυστικά το λαό του νησιού, που φωνάζει κάτω απ' το σπίτι, όπου έχουν μαζευτεί οι νοικοκυραίοι για να σκεφτούν. Μες στη σάλα μπαίνει ορμητικά η ίδια και με λόγια φτερωμένα και πειστικά τους ενθουσιάζει. Νέοι και γέροι θαμπώνονται απ' την ομορφιά της, που ακτινοβολεί. Σαν αρχάγγελος Γαβριήλ στέκεται μπροστά τους. Προσφέρει τα σαράντα πουγκιά της προίκας της, κάπου 1.000.000 γαλλικά φράγκα, όπως υπολογίζει ο Μυκονιάτης Παναγιώτης Γρυπάρης. Όλοι τότε φιλοτιμούνται. Η ίδια αρμάτωσε δυο καράβια. Στο ένα έβαλε καπετάνιο τον Αζόρβα και στ' άλλο το Νικοκλή. Οι προεστοί ετοίμασαν άλλα δυο. Όλα ενώθηκαν με το στόλο του Τομπάζη. Μ' αυτό τον τρόπο η Μύκονος μπαίνει στην επανάσταση τέλη Μαΐου μ' αρχές Ιουνίου.

Ναύλωσε ένα καΐκι και το 'στειλε στον Πειραιά να φέρει ντουφεκία για τα παλικάρια της. Οργάνωσε στην εντέλεια την άμυνα του νησιού. Ο τουρκικός στόλος γύριζε άπρακτος στη βάση του. Δεν τόλμησε να χτυπήσει τους επαναστάτες. Πλέοντας μεταξύ Νάξου και Μυκόνου έστειλε μερικά πλοία στη Μύκονο για κούρσεμα. Αποβιβάστηκαν εκατό Αλγερινοί. Η Μαντώ ειδοποιημένη απ' τους βιγλάτορες έχει πιάσει με τους άντρες της επίκαιρα σημεία στην παραλία. Όταν έδωσε ανάλο,

έγινε τέτοια ορμητική επίθεση, που οι Αλγερινοί τα 'χασαν. Πετάχτηκε μπροστά η καπετάνισσα, χτυπώντας με το σπαθί της, ενώ η Σμυρνεϊκή κοντή φούστα της, ανέμιζε σαν μπαίρακι. Δεν ήξερε τι θα πει φόβος. 17 νεκροί και 60 τραυματίες σαν παραπεταμένοι κορμοί δέντρων, που η φουρτούνα ρίχνει στην παραλία φάνταζαν τ' άψυχα κορμά. Οι υπόλοιποι υποχώρησαν άτακτοι και πανικόβλητοι. Μεταξύ των νεκρών ήταν κι ο αρχηγός του αποβατικού αποσπάσματος. Η καπετάνισσα πάτησε πάνω στο πτώμα του και φώναξε: «Τιμή στους ανδρείους! Νίκη του Σταυρού!». Αλαλαγμοί χαράς και καμπανοχτυπήματα υποδέχτηκαν αυτή την πρώτη νίκη. Τότε βγήκε και το πεταχτό τραγουδάκι: «Κάνει φτερά στον πόλεμο, για της Μαντώς τη χάρη και της πατρίδας την τιμή κάθε άξιο παλικάρι.

Η μάνα της κακοκαρδιζόταν, που την έβλεπε να είναι έτσι δοσμένη στον αγώνα. Μάταια της έλεγε να μη σκορπά το βió της. Εκείνη απαντούσε: «Η πατρίδα μου να λευτερωθεί και μου 'ναι αδιάφορο τι θα γίνω εγώ». Για να την τραβήξει απ' την επανάσταση, της ζητά να παντρευτεί τον προσεστό Νάζο, που την ήθελε. Ούτε ν' ακούσει κάτι τέτοιο. Έτσι, ο Νάζος παντρεύεται την αδελφή της την Ειρήνη.

Το 1823 ο παπα-Μαύρος παίρνει γράμμα απ' την Εύβοια. Τα 72 χωριά του νησιού βρίσκονται σε πόλεμο. Οι Τούρκοι έχουν κλειστεί στα κάστρα της Χαλκίδας και της Καρύστου. Η Μαντώ πρόθυμα θέλει να βοηθήσει. Έρπαξε σώμα με οχτακόσιους Μικονιάτες, που τους χώρισε σε 16 λόχους. Με δικά της έξοδα, τους οδήγησε εκεί που έπρεπε. Ο λαός και οι καπεταναίοι κατέβηκαν να την υποδεχτούν. Γοητεύτηκαν απ' την εμφάνισή της.

Στο κεφάλι φορούσε χρυσό φέσι. Στο στήθος της κρεμόταν ολόχρυσος μεγάλος σταυρός μ' ακριβά πετράδια. Στο πλευρό της χρυσοπλούμιστο σπαθί, παλιό κειμήλιο των Μαυρογενήδων. Ο Βάσος Μαυροβουνιώτης, ο Νικόλας Κριεζιώτης κι ο καπετάν-Διαμαντής κατάπληκτοι άκουγαν τα σχέδιά της, για την πολιορκία της Καρύστου.

Στρατοπέδευσε στον προφήτη Ηλία και φύλαγε την πόρτα του κάστρου. Η πολιορκία κράτησε οχτώ μήνες. Οι Τούρκοι κατόρθωσαν να ενισχυθούν και οι Έλληνες αναγκάστηκαν ν' αποτραβηχτούν. Για την εκστρατεία της Εύβοιας μας πληροφορεί μόνο ο Πουκεβίλ. Καλά που τα έγγραψε κι αυτός, αλλιώς πώς θα ξέραμε σήμερα. Οι Έλληνες ιστορικοί δεν αναφέρουν ούτε ακόμη την παρουσία της, μεταξύ των Μικονιατών, που απέκρουσαν τους Αλγερινούς, ούτε άλλη πολεμική δράση της. Χωρίς όμως καμιά αμφιβολία η καπετάνισσα πολέμησε σκληρά σε πολλές μάχες. Ζήτω λοιπόν στους ξένους!

Μετά την Κάρυστο, πήγε και συνάντησε τον Οδυσσέα Ανδρούτσο και πολέμησε δίπλα του με τα μιά παλικάρια της. Τα υπόλοιπα τα 'χε αφήσει στον καπετάν-Διαμαντή. Ακούραστη κι αεικίνητη, τρέχει παντού, όπου υπάρχει ανάγκη. Αν ήταν δυνατόν να δώξει τους Τούρκους απ' την Ελλάδα μέσα σε μια μέρα! Έχει μια βιάσει μια ορμή που ξαφνιάζει. Άπληστο το μάτι της, αγναντεύει τη χώρα, τη βασανισμένη, την εξουθενωμένη και καίγεται απ' την επιθυμία του γρήγορου λύτρωσής της. Σε μια μάχη πίνει 100 Τούρκους αιχμαλώτους. Μαγνητισμένα την ακολουθούν τα παλικάρια. Συναγωνίζονται ποιά πρώτοι θα κάνουν ηρωικούς. Ξαφνιάζονται με την ορμή της και δε θέλουν να υστερήσουν.

Η Μαγνησία κινδυνεύει. Η κυβέρνηση τη διατάζει να τρέξει και να συντρέξει. Τη βοηθεία της γυρεύουν οι καπεταναίοι με μήνυμά τους. Πρόθυμα την προσφέρει. Μαζί με τους Καρατάσο και Διαμαντή πίνει τα στενά του Πηλίου. Το εύστροφο μυαλό της, στα γρήγορα καταστρώνει το σχέδιο της συντρίβής του τουρκικού σώματος. «Ας τους αφήσουμε να μπουένη για καλά στα στενά κι ύστερα τους χτυπάμε». Την παραδέχονται. Ξεχνούν πως είναι γυναίκα και την ακούν όχι με συγκτάβαση, αλλά με σέβας και εκτίμηση.

Πανωλεθρία το πέρασμα για τους εχθρούς. Απ' τους 12.000 αφήνουν 3.000 νεκρούς πληγμένους και το κεφάλι του ενός απ' τους τρεις αρχηγούς τους του Αβουλά Πασά. Γιληθός αποσκεμές και πολεμοφώδια. Δίπλα στη Μαντώ πληγνώνεται ο Υάκινθος Μπλάκαρης.

Διατάζει να τον μεταφέρουν στη σκηνή της. Του παραστέκεται συντριμμένη απ' τη λύπη της. Με τρυφερότητα σκύβει πάνω του, για να γλυκάνει τις τελευταίες του στιγμές. Εκείνος πεθαίνει ευτυχισμένος. Κοντά σε κείνη που λάτρεψε.

Όταν τέλειωσε η επιχείρηση αυτή, μπαρκάρησε στον Αρμυρό κι έφτασε στον Πειραιά. Επισκέφτεται την Αθήνα κι ανεβαίνει στην Ακρόπολη. Ένας μεγάλος πόθος της ικανοποιότανε. Χρόνια ονειρευόταν αυτή την επίσκεψη. Αναθρεμμένη και διδαγμένη με τις αξίες της κλασσικής παιδείας και του αξεπέραστου ελληνικού πνεύματος, που άστραψε και φεγγοβόλησε σ' εκείνη τη χρυσή εποχή, ένιωθε μεγάλη την ανάγκη αυτού του προσκυνήματος. Από κει με λύπη βλέπει την ένδοξη πόλη που έχει καταντήσει ένα βλαχοχώρι χωρίς ομορφιά. Χαμηλά σπιτάκια, κολλημένα το 'να πάνω στ' άλλο. Κακομοιριά και φτώχεια. Καμιά ζωντάνια. Στην εποχή του Περικλή είχε 450.000 κατοίκους και υπήρχαν παντού μνημεία κι αγάλματα. Άραγε θα ξανάρθει εκείνη η εποχή ή άλλη καλύτερη; Τρελό όνειρο. Καλύτερη γινόταν; Μπορεί κανένας να φτάνει κάθε φορά στην τελειότητα;

Έμεινε δυό μέρες και μετά συνέχισε για την Ύδρα, όπου την καλοδέχτηκαν. Κάθισε πολύ λίγο, γιατί ήθελε να βρεθεί στη Μύκονο. Έλειπε τόσο καιρό. Πεθύμησε τον τόπο της, το σπίτι της. Ήθελε να ξεκουραστεί λίγο και ν' ανασάνει. Ν' ανασυγκροτηθεί και να πάρει καινούρια φόρα. Ο αγώνας φαινόταν μακρύς.

Οι πατριώτες της, της έκαναν μεγάλη υποδοχή. Έστρωσαν πολύχρωμα κίλιμα στο γυαλό. Κλωνάρια βάνιας και δάφνης κρατούσαν και τραγουδούσαν. Ο παπα-Μαύρος της έβαλε στο κεφάλι δάφνινο στεφάνι. Το νησί τρανταζόταν απ' τα μπρουτόβολα κι οι καμπάνες δονούσαν τον αέρα. Ούτε Ανάσταση έτσι.

Η Κάσο και τα Ψαρά καταστράφηκαν. Ο τουρκικός στόλος αλωνίζει το Αιγαίο. Η στιγμή είναι δύσκολη και στο νησί της, βλέποντας τον τουρκικό στόλο να κατευθύνεται σ' αυτό, οι κάτοικοι παίρνουν τις οικογένειές τους και πηγαίνουν στην Τήνο. Όσοι Ψαριανοί είχαν σωθεί με τα 15 καράβια τους, τους έδιναν θάρρος, λέγοντας τους να μη φύγουν. Η καπετάνισσα με λόγια πειστικά, τους συγκρατεί και οργανώνει την άμυνα. Διατάζει τέλεια συσκότιση. Το νησί να βυθιστεί στο σκοτάδι, να γίνει φάντασμα. Όλοι πίνουν κατάλληλες θέσεις στην παραλία. Αυτή με δέκα παλικάρια μπαίνει σε μια μεγάλη βάρκα και μέσα στο πηχτό σκοτάδι τραβά για την Τήνο. Περνάει δίπλα κι ανάμεσα απ' τον Τουρκικό στόλο χωρίς να την πάρουν είδηση. Ζητάει βοήθεια. Πρόθυμα της τη δίνουν. Όπλα και παλικάρια με καίκια κατευθύνονται στη Μύκονο. Προτού φέξει όλα είναι τακτοποιημένα κι εκείνη εκεί που πρέπει. Πανέτοιμοι κι αποφασισμένοι περιμένουν. Ο Χοσρέφ πασάς το αντιλήφτηκε. Είδε πολλές δυσκολίες στην ιδέα, να τα βάλει μ' αυτούς τους ριψοκίνδυνους ανθρώπους. Πέρασε χωρίς καμιά αψιμαχία. Σώθηκαν. Πανηγύριζαν για τη σωτηρία τους. Η χαρά τους δεν περιγραφόταν. Οι προεστοί κάνουν συμβούλιο κι αποφασίζουν να ζητήσουν απ' τους κατοίκους να προσφέρουν ότι μπορεί ο καθένας. Ήθελαν να δώσουν στην ηρωίδα κάτι σαν ελάχιστο αντιστάθμισμα για τις υλικές θυσίες της. Μαζεύτηκαν πάρα πολλά. Γέμισε η αίθουσα του συμβουλίου. Η Μαντώ τα δέχτηκε ευχαριστημένη, γιατί ήξερε που θα τα χρησιμοποιούσε. Ετοίμασε καινούρια σώματα κι ετοιμάστηκε να κατέβει στην Πελοπόννησο. Ο λαός της Μυκόνου πέφτει στα πόδια της και την παρακαλεί. «Η ζωή σου, μας είναι πολύτιμη της φωνάζουν. Μείνε μαζί μας, μη μας αφήνεις. Όσο ο Τούρκος σε ξέρει εδώ δεν τολμάει να πατήσει. Αν φύγεις η Μύκονος θα καταστραφεί. Θα έχουμε την ίδια τύχη με τη Χίο».

Δεν ησυχάζει. Κοινοποιεί πρόσκληση στα νησιά: Τήνο, Σέριφο, Σάμο και σ' άλλα και μισθώνει μεγάλο αριθμό ναυτών με δικά της έξοδα και τους στέλνει στα ελληνικά καράβια.

Μένει ως τις αρχές του 1825 στο νησί της κι ύστερα έρχεται στο Ναύπλιο.

Τα τελευταία λείψανα της περιουσίας της: κοσμήματα, ασημικά, μεταξωτά, λαχούρια, γούνες, σκεύη αξίας του σπιτιού, τα προσφέρει

για την περιθάλψη των Μεσολογγιτών και δεν κράτησε όπως γράφει ένας Άγγλος φιλέλληνας ο Μπλακουέρ, παρά τον αγνό, τον άγιο πατριωτισμό».

Αργότερα ζητά βοήθεια απ' την κυβέρνηση. Όχι για να ζήσει καλύτερα, αλλά για να συνεχίσει την προσπάθειά της. Αυτό το αναγνωρίζει ο Παπαφλέσσας σ' ένα του γράμμα: «Η κόρη αυτή απ' αρχής του ιερού αγώνος, έδειξε πάνοντε μεγάλο ζήλο και προθυμία υπέρ ελευθερίας της πατρίδος και ενώ μάλιστα, οι συγγενείς αυτής, επάσχιζον να την εμποδίσουν από το θείον και ιερόν τούτον έργο της, αυτή μάλλον ενοπλίζετο τον πατριωτικόν ζήλον και προς την πατρίδα αγάπην, προτιμούσα να μισείται και να αποδύχνηται από τους οικείους και συγγενείς της, παρά να φανεί αμέτοχος του θείου και ιερού αγώνος μας, Εις τοσούτον δε και τοιούτον βαθμός έφθασε ο υπέρ πατρίδος ενθουσιασμός της, ώστε κατεδεδήνησε όλην αυτής την περιουσίαν προς όφελος της πατρίδος».

Δεν έγινε τίποτα. Καμιά βοήθεια δε της έδωσαν. Μάταια περίμενε. Υπάρχει ένας μεγάλος κατάλογος πολύτιμων πραγμάτων, που πήρε απ' τη μητέρα της, που παραπονιέται, πως της άφησε το σπίτι της γυμνό με τους τέσσερεις τοίχους.

Αντιγράφω ελάχιστα, μόνο έτσι για να φανεί η συνεχής κι ατέλειωτη προσφορά της.

24 πηρούνια ασημένα.

24 κουτάλια ασημένα του Σορβά.

2 πατάκια ασημένα.

1 τσουκακιέρα, 1 ζευγάρι σκουλαρίκια σμαραγδένια.

1 ρολόι μαλαματένιο αντίκα σμαράγδι και δυο αετούς επάνω και γύρω-γύρω διαμαντάκια σα ροζέτα. Ένα μαργαριταρένιο περιδέριαι κι ο κατάλογος συνεχίζεται και είναι πολύ μακρύς.

Με το Δημήτριο Υψηλάντη γνωρίστηκε καλύτερα, όταν πήγε με λίγα παλικάρια και κλείστηκε στην Ακρόπολη του Άργους. Ο Κόκκινος πιστεύει, πως η πρώτη συνάντησή τους πρέπει να έγινε στην Τερνέστη, όταν ο πρίγκιπας πέρασε από κει, για να κατέβει στην Ελλάδα. Βέβαια τότε, δε δημιουργήθηκε καμιά συμπάθεια. Μια απλή, τυπική γνωριμία. Εκείνον όμως τον καιρό, η Μαντώ ήταν στην πατρίδα. Ο ξεσηκωμός τη βρήκε εδώ και είδαμε π'έκανε. Επομένως ο Κόκκινος δεν έχει δίκιο. Μπορεί και να τον πρωτογνώρισε στα πεδία των μαχών της Φωκίδας.

Μια τέτοια γυναίκα, που συνδύαζε τη σωματική με την ψυχική ομορφιά, μ' ένα μυαλό ανοιχτό κι εύστροφο, ήταν δυνατό να μην γοητεύσει και να μην καταπλήξει και τον πιο εγκωστή άντρα; Στην αρχή, τον έρωτα του Υψηλάντη, τον απέκρουσε, όπως και τόσων άλλων. Άλλωστε ο πρίγκιπας δεν είχε το παρουσιαστικό εκείνο, που μπορούσε να ελκύσει μια γυναίκα σαν αυτή. Εδώ αρνήθηκε τον Μπλακουέρ, που ήταν θαυμασμός.... Κι όμως με τον καιρό τον αγάπησε. Λύγισε απ' την επιμονή του εκτιμώντας την ανιδιοτέλειά του και την προσφορά του στην υπόθεση του έθνους. Πολέμησε μαζί του στους Μύλους, όπου απέκρουσαν τον Ιμπραήμ. Εκείνος φοβόταν για την ζωή της και την παρακαλούσε να σταματήσει να παίρνει μέρος στις μάχες: «Το ίδιο τη συμβούλευε κι ο Κολοκοτρώνης. Θα προσέφευτε πολλά Δεσποσύνη, όταν θα κατορθώνετε να συμβιβάζετε τις διαφορές και τις διχόνοιες, που δημιουργούνται». Αυτό το έκανε και χωρίς να της το πει. Στεκόταν πάνω από τις κομματικές φασαρίες, τους καυγάδες και τα πάθη. Δεν ανήκε σε καμιά μερίδα. Θάυμαζε κι αγαπούσε τους φιλέλληνες.

Έγραψε γράμματα στις Ευρωπαίες, που έκαναν εντύπωση, προσπαθώντας να τις συγκινήσει και να τις κάνει να συμπαρασταθούν στον αγώνα. Απευθύνεται πρώτα στις Γαλλίδες: «Μια κόρη απλή, που ανετράφει σ' ένα βράχο και μεγάλωσε στη θλίψη, μην αναπνέοντας παρά τον πατριωτισμό, θ' ακουστεί άραγε από ένα πλήθος γυναικών, βυθισμένων στις απολαύσεις της ζωής, στην πολυτέλεια, στις χαρές της τέχνης και του πολιτισμού; Και δεν κινδυνεύω να γελοιοποιηθώ, αν μιλήσω για την επαναστατημένη ηρωική μου πατρίδα, σε γυναίκες, που δεν ασχολούνται παρά με τις επαναστάσεις της μόδας»;

Με διαφορετική γλώσσα μιλά στις Αγγλίδες, που τις πιστεύει πιο ευαίσθητες και γενναίωφρονες απ' τους άντρες τους. Δεν μας αρκεί ευγενικές κυρίες, μόνο ο ενθουσιασμός. Οι αιώνες της τυραννίας, μας έχουν εντελώς εξαντλήσει οικονομικά. Ο ηρωϊσμός δεν ωφελεί, όταν στερείται τ' απαραίτητα οργανικά μέσα για να εκδηλωθεί: χρήματα, όπλα, πυρομαχικά, τροφή ενδύματα. Και τολμώ να επικαλεστώ τη συμπάθειά σας. Σκοπός μου είναι η εξασφάλιση ενός ασύλου για τα κατατρεγμένα γυναικόπεδα, στην Εύβοια, την οποία με τη μεσολάβησή σας, θα ευρίσκαμε τρόπο να επανακτήσουμε και να την αφιερώναμε στη μνήμη των γυναικών της Αγγλίας».

Ο Κωλέτης τη φοβόταν, γιατί τη θεωρούσε φιλόδοξη. Πίστευε πως ήθελε ν' ανεβάσει τον Υψηλάντη και να τον κάνει κυβερνήτη της Ελλάδας. Μόνο, τέτοιου είδους φιλοδοξίες δεν είχε. Πάντοτε προσπαθούσε να συμβιβάζει τους καπεταναίους. Ένα ήταν τ' όνειρό της: πώς να λευτερωθεί γρήγορα ο τόπος.

Την απήγαγαν τα παλικάρια του Υψηλάντη με τις προτροπές του Κωλέτη, όταν αυτός απουσίαζε. Την έστειλαν μ' ένα καϊκι στη Μύκονο, φοβερίζοντάς την: «Κοίτα, μην ξανάρθει, γιατί θα σε κάνουμε κορμάτια». Της φέρθηκαν βάνουσα και χυδαία.

Τους σκανδαλίζει η λεύτερη συμβίωσή της με τον πρίγκηπα. Μιλούσαν ειρωνικά γι' αυτή και την έλεγαν: «μαϊμού του Κωλέτη», από ένα ζωηρό πύθηκο με γυναικεία ρούχα, που έτρεφε ο πανούργος Ρουμελιώτης. Η Μαντώ πίστεψε πως η απαγωγή έγινε με τη συγκατάθεση του Υψηλάντη για ν' αποφύγει το γάμο που της υποσχέθηκε. Όλη της η αγάπη έγινε μίσος. Αυτός, όταν τ' μαθε, έπεσε άρρωστος απ' το κακό του. Μάταια προσπάθησε να μάθει τους αίτιους. Της έστειλε φλογερά γράμματα παρακαλώντας την να γυρίσει. Πήρε κάποιο απ' αυτά ύστερα από έξι μήνες. Ο Μελάς αναφέρει ότι γύρισε και ότι ετοιμάζονταν να παντρευτούν, όταν πάλι ο Κωλέτης έβαλε τους γιατρούς του Υψηλάντη να της πουν, πως η ένωσή τους, θα ήταν βλαβερή κι επικίνδυνη για τη ζωή του. Το σθητικό νόσημα, που είχε θα τον οδηγούσε στον τάφο. Εκείνο, όμως τον καιρό ήταν μια χαρά ο άνθρωπος. Η ευτυχία του χάριζε νιάτα και υγεία. Αυτή πίστεψε τους γιατρούς και φεύγει. Είναι πολύ πικραμένη. Προσπαθεί να ξεχάσει στο νησί της. Κάνει συχνά ταξίδια και στην Τήνο. Βρίσκει παρηγοριά στην τρυφερή και σοφή κουβέντα του παπά-Μαύρου. Λίγο η αγιοπελαγίτικη φύση τη γαληνεύει. Αργότερα κατάλαβε την πλεκτάνη. Ο Υψηλάντης είχε αποφασίσει να πάει στη Μύκονο να τη βρει. Ο Κωλέτης τον εμποδίζει: «Τι θα πουν εξοχότατε οι άνθρωποι. Κοτζάμ στρατάρχης να τρέχει πίσω από μια γυναίκα...» Αυτά όμως δεν επιβεβαιώνονται από τις ιστορικές πηγές. Ίσως ο πρίγκιπας να μην ήταν στα μέτρα της και δεν ήταν. Δεν ικανοποίησε το ιδανικό που είχε φτιαγμένο για το μελλοντικό σύντροφό της.

Έμεινε στη Σύρο περισσότερο μέχρι που ήρθε ο Καποδίστριας. Με τους δικούς της είχε κόψει κάθε σχέση. Δεν μπορούν να τη συγχωρέσουν για το ξόδεμα της περιουσίας τους. Τους αποσπούσε συνέχεια χρήματα και κοσμήματα. Ιδιαίτερα θυμωμένη είναι η μητέρα της. Ο γαμπρός της Αντώνης Νάζος σε γράμμα του γράφει «Η Μαντώ υπήρξε η μόνη αιτία της καταστροφής της οικογένειάς μας».

Το 1829 πηγαίνει πάλι στο Ναύπλιο, για να συναντήσει τον Κυβερνήτη. Νοικιάζει ένα φτωχόσπιτο. Είναι κοντά στο σπίτι του Υψηλάντη. Αιστάνεται μια δυσάρεσκα κι αυτόν που αγγίζει τα όρια της έχθρας. Συμβαίνει πολλές φορές τούτο τ' αντιφατικό και παράξενο, μια δυνατή αγάπη να μεταμορφώνεται σ' ένα ισχυρό μίσος. Άβυσσος η ψυχή τ' ανθρώπου!

Χάρισε στον Καποδίστρια το τελευταίο κειμήλιό της. Ήταν ένα σπαθί χρυσοστόλιστο και διαμαντοκόλλητο. Το πρόσφερε λέγοντας. «Εξοχότατε! σας παρακαλώ δεχθείτε αυτό το δώρο μου. Είναι οικογενειακό μου κειμήλιο. Η μεγάλη Αικατερίνη της Ρωσίας το χάρισε κάποτε στον πατέρα μου και χρονολογείται από την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Η επιγραφή του, που από τότε φέρει χαραγμένη εις την λεπίδα του, ας γίνει σύμβουλο εις την υμετέρα εξοχότητα κατά την διοίκηση». Ο κυβερνήτης συγκινήθηκε. Το πήρε

και της ειπε: «Δεσποσύνη σας ευχαριστώ δια το πολύτιμον δώρον σας. Μ' όλο, που ότι εις χείρας μου θα μείνει αργόν, διότι είμαι πολιτικός ανήρ». Η λεπίδα έγραφε: Δίκαιον Κύριε, τους αδικούντας με, πολέμησον τους πολεμούντας με, βασιλεύ των βασιλευόντων».

Της έδωσε το βαθμό του αντιστρατήγου και τη διεύθυνση του ορφανοτροφείου της Αίγνας. Ο θάνατός του σταμάτησε το έργο της. Η Μαντώ είχε μάθει τα σχέδιά της δολοφονίας του και τον ειδοποιεί μ' ένα της γράμμα. «Έξοχε κυβερνήτα, την στιγμή ταύτην φθάνω να μάθω ότι οι Μαυρομυχαλαί προμελετώσι το φόνο σου. Προς τούτο ητοίμασαν όπλα και ξίφη και ευκαιρίαν αρμόδιον ζητούσι. Εύβαιον είναι και προς θεού φυλάξου. Ευπειθείς πάντα. Μαντώ Μαυρογένους».

Οι διάδοχοι του δεν αναγνώρισαν το βαθμό της. Βρέθηκε στη μεγαλύτερη αθλιότητα. Ένας Ιταλός φιλέλληνας ο Φάμπρ περιγράφει τη φτώχεια και το πάθος της για τη χώρα». Η καρδιά της Μαντώς φλεγόταν απ' τον αγνό έρωτα της πατρίδας, που σ' αυτόν τον έρωτα θυσιάσε ότι μπορούσε να έχει πιο αγαπητό στη γη. Ένα μόνο ποθούσε το ξεσκάδωμα και την ανεξαρτησία της ελληνικής γης και δεν την ένοιαζε, αν θα έπεφτε στη φτώχεια και την εγκατάλειψη. Και στ' αλήθεια έφτασε στην έσοχη φτώχεια. Απολησμονήθηκε σκληρά κι όλοι την εγκατέλειψαν. Όλα είναι θλιβερά. Το σπίτι της, τα έπιπλα, τα ρούχα της. Το επιβεβαιώνει κι ένας άλλος φιλέλληνας Ιταλός ο Ζεκίνι. «Όποι' επήγαινα προς επίσκεψη της μεγάλης ηρωίδας στο ετοιμόροπο σπίτι της, κινδύνευα να κρημνωθώ από τη σκοτεινή και χαλασμένη σκάλα του. Αλλά και η περιβολή της και τ' άλλα έπιπλα της ήταν ανάλογα με την κατοικία της».

Παρ' όλα αυτά προστατεύει ορφανά κορίτσια. Τα κάνει ψυχοκόρες και τα παντρεύει. Την προίκα τους την οικονομεί με δάνεια, που κάνει από διάφορους συγγενείς της.

Αποφασίζει με αναφορά στην εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας 1827 να ρεζιλιώσει τον Υψηλάντη, «γι' αθέτηση υποσχέσεως γάμου». Ήταν ατιμωτική πράξη η υπόσχεση γάμου, που δεν κρατιότανε. Στιγματιζόταν ο άντρας, που κρατούσε μια τέτοια στάση. Παρουσιάζεται η ίδια και λάμπει από ομορφιά κι ας έχουν περάσει τα χρόνια για τα μέτρα εκείνης της εποχής. Ο Νικόλαος Δραγούμης στις «Ιστορικές Αναμνήσεις» του γράφει, πως στη συνέλευση παραβρισκόταν μια μόνο γυναίκα, η αντιστράτηγος Μαντώ. Φορούσε μαύρο φόρεμα, με χρυσά σουρίτια και καπέλο ευρωπαϊκό. Οι δικαστές είναι άντρες και θεωρούν πρωτόκουστη την ενέργειά της. Μάταια εκείνη με νοήματα τους ζητάει να διαβάσουν την αναφορά. Δεν της επιτρεπόταν να μιλήσει ούτε να τη διαβάσει η ίδια. Πήγαινε πολύ και το ότι παρουσιάστηκε εκεί. Πρωτοφανέρωτο τόλμημα! Αποφεύγουν ν' αναφερθούν στην καταγγελία, γιατί δε θέλουν να ντροπιάσουν τον πρίγκηπα. Είναι ανεξήγητη η στάση αυτής της περήφανης κι ευθύγραμμης στη νοοτροπία γυναίκας. Το μελανό σημείο της υπαρξής της. Αφού απ' την ζωή της έδειχνε πως ήταν πάνω από αναφορές! Θεωρούσε δικαίωμά της να συζητεί με τον άνθρωπο που αγαπούσε, γιατί ύστερα από χρόνια να ενεργήσει έτσι; Με αναφορές όπως ξέρουμε δε στεριώνει ένας γάμος. Εάν παραδεχτούμε την άποψη του Μελά, αυτή αφήσε τον Υψηλάντη, πέφτοντας στην παγίδα του Κωλέτη. Όταν την αντιλήφτηκε γιατί δε γύρισε πίσω, όπως το ήθελε κι εκείνος; Μετά όλο έδινε αναβολές στην ένωσή τους για καλύτερες μέρες. Όταν η πετρίδα θα έπαιρνε ανάσα. Η στάση της στο σημείο αυτό είναι αντιπρατική και το τόσο μίσος της αδικιολόγητο. Έως της λύγισε η περηφρόνηση του κόσμου και η αθλιότητα της μίζερης ζωής της. Έως ήθελε να εκδικηθεί τον άνθρωπο, που δε στάθηκε στο βάθρο, που τον είχε ανεβάσει στην ψυχή της. Έως ήθελε να εκδικηθεί και τον εαυτόν της, που έπεσε σ' ένα έρωτα που την ταπεινώσε. Έως η πίεση του περιβάλλοντος ήταν τόσο, που δεν την άντεξε και τη γονάτισε ψυχικά. Επομένως έπρεπε να γονατίσει κι εκείνη, γιατί σύμφωνα με τα ήθη εκείνου του καιρού ήταν φοβερό ένας άντρας να μην κρατήσει το λόγο του και μάλιστα μιας τέτοιας σειράς άντρας.

Ο Υψηλάντης έκανε κι αυτός κάτι ταπεινό. Με τη βοήθεια μιας υπηρέτριας της κατόρθωσε να ξαναπάρει κρυφά όλα του τα γράμματα, όπου έδινε τις ωραιότερες υποσχέσεις για τη μελλοντική ζωή τους. Ο θάνατός του έδωσε ένα τέλος σ' αυτή τη διαμάχη. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του υπηρέτη της Αντώνης Βαγιανού η καπετανίσσα φώναξε: «Επνίγηκε απ' το ίδιο του το σάλιο», εννοώντας έτσι, ότι τιμωρήθηκε για τους απατηλούς όρκους του».

Όταν ήρθε ο Όθωνας, ζήτησε να της δώσουν όσα της έπρεπαν. Το υπουργείο είχε εγκρίνει να της δοθούν χρήματα ως αμοιβή και βραβείο. Οι Βαυαροί, που κηδεμόνευσαν το βασιλιά δεν ήξεραν από θυσίες. Απόρριψαν την αναφορά. Βρέθηκε αργότερα σε κάποιο μπακάλικο. Σ' αυτή έγραφε: «Έπρεπε να σταθμίσει η Β. Δικαιοσύνη, τας εκδουλεύσεις και θυσίας μου, και τότε, αν δεν μοι ανήκε στρατιωτικός βαθμός, καθ' ο γυνή, να μοι δοθεί τουλάχιστον το ανήκον μοι Αριστείον, το οποίον και εγώ δύναμαι να φέρω». Το «καθ' ο γυνή» δίνει όλη την διάσταση του δράματος, του να είσαι γυναίκα εκείνη την εποχή. Καμιά θυσία σου να μη βρίσκει δικαίωση.

Η Μαντώ συνήθιζε να λέει: «Οι Βαυαρέζοι μας νομίζουν ζητιάνους. Όχι δεν απλώνουμε το χέρι μας για ζητιανιά. Ζητάμε το δικό μας. Να μας δώσουν εκείνο που μας ανήκει. Έως λιγότερο απ' ότι πρέπει». Η Γραμματεία των Στρατιωτικών της είχε δώσει μια σύνταξη πείνας το 1834. Η ίδια έλεγε «πως δεν της έφτανε να πληρώνει το μνημειό της υπηρέτηδός της». Και τι έπαιρναν τότε οι υπηρέτριες; Καταλαβαίνουμε λοιπόν πόσο δύσκολα ήταν τα πράγματα. Θα μου πείτε ήταν ανάγκη να έχει υπηρέτρια; Γιατί όχι. Μια ζωή σπούδαζε, μετά ήρθε η επανάσταση και η διεύθυνση του Ορφανοτροφείου. Ποτέ δεν είχε ασχοληθεί με το νοικοκυριό. Πάντα υπήρχαν πολλά χέρια στο σπιτικό της κάποτε. Έτσι είχε μάθει. Και φυσικά δε θα τις μπορούσε, θα τις βαριόταν τις δουλειές του σπιτιού, όπως τις βαριόμαστε οι περισσότερες, αλλά διστάζουμε να τ' ομολογήσουμε.

Η σιωπή των ιστορικών και των απομνημονευματογράφων, έχοντας την ψυχολογία των αυστηρών αντιλήψεων και ηθών του καιρού, επηρεασμένοι καθώς ήταν δεν έκριναν πως άξιζε ν' ασχοληθούν με μια γυναίκα, που είχαν γνωρίσει κατά την περίοδο των σχέσεων της με τον Υψηλάντη, όταν μάλιστα με την αναφορά της έπεσε στο χλευσμό της κοινής γνώμης του Ναυπλίου. Η ηρωίδα μας βιάστηκε να ζήσει. Έπρεπε να γεννιόταν τώρα. Γεννήθηκε σ' ένα κόσμο που δεν της ταίριαζε. Ήταν πρωτοποριακή μορφή. Έσπασε παραδόσεις και καταστάσεις κι έγινε αρχηγός παλικαριών. Οργάνωσε και σχεδίαζε επιθέσεις. Ένα πλήθος ανθρώπων κρέμονταν απ' τη θέλησή της. Ήταν ηγέτιδα.

Ο Νικόλαος Κασομούλης, την αναφέρει με σεβασμό κι ίσως είναι ο μόνος. Φιλοξενήθηκε στο σπίτι της με το Γρηγόριο Σάλα, υπασπιστή του Υψηλάντη. Τους περιποήθηκε εξαιρετικά. Όταν έμαθε το σκοπό του ταξιδιού τους πρόθυμα τους πρόσφερε 3.000 γρόσια, να ναυλώσουν πλοία για τις ανάγκες του αγώνα.

Ευτυχώς που οι ξένοι, μας άφησαν ωραίες σελίδες κι έτσι ξέρουμε πολλά απ' τη ζωή της και τα κατορθώματά της. Απορούν βέβαια για την αδιαφορία και την παραγνωρίση των συγχρόνων της. Ο ελληνοστής και φιλέλληνας Μπλανσάρ γράφει, πως είναι ανεξήγητο το ότι λησμονήθηκε μια τόσο μεγάλη γυναίκα, μια τόσο υπέροχη ηρωίδα. Το βιβλίο του: «Οικογένεια Μαυρογένη», δυο τόμους, το αφιερώνει στους Τηνιούς, Μυκονίους και Παριανούς που έχασαν τη δόξα τους.

Όπως ομολογεί ο Γάλλος στρατηγός Μαξιμ Ρεμπώ δεν υστέρησε ούτε στον ηρωισμό ούτε στην αυταπάρνηση από τη μεγάλη ηρωίδα των Σπετιών την Μπουμπουλίνα κι όχι δεν υστέρησε, αλλά και την υπερέβαλε. Αλλά η Μπουμπουλίνα λέω εγώ ούτε την ομορφιά της Μαντώς είχε ούτε τα νιάτα της ούτε τη θαυμαστή προσωπικότητα της και για αυτό δεν κατέπληξε κανένα. Την έβλεπαν πιότερο στα μέτρα τους. Χίρρα ήταν, έρωτες δεν είχε.

Οι ξένοι έβλεπαν στο πρόσωπό της μιας Ελληνίδα Ζαν ντ' Αρκ, μιαν υπαρκτή πολύ αγαπητή. Τη θαύμαζαν απεριόριστα.

Στα Ευρωπαϊκά κέντρα πουλιόταν η εικόνα της, που την παρίστανε να ορμά πρώτη με τους συμπατριώτες της κατά των Τούρκων.

Ο Γερμανός Γκιες στο έργο του: «Η αρχαία και η νέα Ελλάδα δημοσιεύει μια εικόνα της, όπου η ηρώδα μας, στέκεται κοντά σε μιαν ακτή. Στο βάθος έχει προσαράξει μικρό πλοίο. Τα παλικάρια της κρατούν τα βραχύκρανα όπλα των νησιωτών. Είναι ντυμένη Κυκλαδίτικα, κρατά γυμνό το σπαθί της, με τη μύτη του στο χώμα. Βλέπει θριαμβευτικά το σώμα κάποιου Τούρκου αποκεφαλισμένο. Το κουρεμένο κεφάλι με μια φούντα μαλλιών βρίσκεται πιο πέρα.

Το 1840 απογοητευμένη φεύγει για την Πάρο κοντά σε κάτι ξαδέρφια της. Την καλοδέχονται. Την παίρνει στο σπίτι του ο ξάδερφός της Αλκιβιάδης Βατιμπέλα. Δεν πρόλαβε να ηουχάσει και να ηρεμήσει. Ένας πυρετός τη ρίχνει κάτω. Ήταν τύφος. Στο νησί δεν υπάρχει γιατρός παρά μόνο ένας εμπειρικός που τον έλεγαν Κονταρίνι. Έστειλαν μήνυμα στη Μύκονο πως πεθαίνει. Ο μόνος που τη θυμήθηκε ήταν ο Κοσμάς Τράντας, το πρωτοπαλικάρό της σ' όλους τους αγώνες.

Ξεψυχώντας είπε στον ξάδερφό της Μάρκο Μάτσα Μαυρογένη, δήμαρχο της Πάρου, που κάλεσε κοντά της. «Μη λυπηθεί κανείς για μένα... Πηγαίνω ευχαριστημένη. Είδα πατρίδα ελεύθερη, εγνώρισα την αγάπη, έζησα.... στον ουρανό θ' απαντηθώ μ' εκείνο, όπου εστάθη δι' εμέ το παν. Θα του είπω πόσο επόνεσα, αλλά και ότι τον έχω σύγχωρεσε».

Όλοι οι Παριανοί ήρθαν στην κηδεία. Οι καμπάνες της Κατοπολιανής σήμαιναν θλίβερά. Το φέρετρο στολισμένο μ' ακριβό χρυσοκέντητο, βενετσιάνικο ύφασμα. Η νεκρή με στολή αντιστρατήγου. Οι γυναίκες

έβαιναν τον τάφο κι οι καπεταναίοι άδειαζαν τα ντουφέκια στον αέρα. Με τα χρόνια το μνήμα της χάθηκε. Δεν ξέρουμε που βρίσκεται σήμερα.

Η Μαντώ έγινε άγαλμα στη Μύκονο και στο Πεδίον του Άρεως, ύστερα από χρόνια... Ξωφλούμε πολύ φτηνά το χρέος μας στους ήρωες κι όταν ζουν και όταν πεθαίνουν, για να μην πω, πως τους κατατρέχουμε κιόλας. Είναι τέτοια η μοίρα των περισσοτέρων εκλεκτών ανθρώπων. Είναι βέβαιο ότι επειδή ήταν γυναίκα, την τίμησαν λιγότερο κι ας έκανε οπουδαία κατορθώματα. Ξόδεψε όλη την περιουσία της, πολεμώντας στην πρώτη γραμμή σε πολλές μάχες και θυσιάσε την προσωπική της ευτυχία. Άλλοι με λιγότερα έργα ή τίποτα ή που έβλαψαν τη χώρα, τους θυμόμαστε περισσότερο και τους τιμάμε.

Κλείνω με τα λόγια του Γάλλου ποιητή Λέον Μπαρά, που έγραψε γι αυτή: «Η αρχαιότητα θα της αφιέρωνε ναούς για να διακονήσει το λαμπρό της παράδειγμα και θα την έλβεπε σε μια θεότητα».

Πηγές:

- 1) Αθηνά Ταραούλη «Μαντώ Μαυρογένους» ομιλία στον Παρνασσό το 1932.
- 2) Σωτηρία Αλιμπέρτη: «Μαντώ Μαυρογένους» 1931.
- 3) Μπλανσάρ: «Οικογένεια Μαυρογένη» 1893.
- 4) Νικόλαος Δραγούμης: «Ιστορικές Αναμνήσεις».
- 5) Σούτζος Δημήτρης: «Οικογένεια Μαυρογένη».
- 6) Βακαλόπουλος Δ. «Ιστορία του νέου Ελληνισμού» τόμος ΓΙ
- 7) Νικόλαος Κασσμούλης: «Απομνημονεύματα».
- 8) Σπύρος Μελάς: (Μαντώ Μαυρογένους».
- 9) Γεώργιος Ρούσσος «Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης» τόμος ΑΙ